

НАУКА І СУСПІЛЬСТВО

ЛОКТЄВ

Вадим Михайлович — академік НАН України, академік-секретар Відділення фізики і астрономії НАН України

SOS!

У статті висловлено міркування щодо проекту бюджету на 2016 р., сформульовано загрози для науково-освітньої сфери України, які виникають у разі його прийняття, обговорено можливі шляхи подальшого розвитку ситуації.

Нікогда не сдавайтесь —
нікогда, нікогда, нікогда, нікогда,
ни в большем, ни в малом, ни в крупном,
ни в мелком, нікогда не сдавайтесь, если это
не противоречит чести и здравому смыслу.
Нікогда не поддавайтесь силе,
нікогда не поддавайтесь очевидно
превосходящей мощи вашего противника.

Уинстон Черчилль

SOS — це загальноприйнятий міжнародний радіосигнал лиха, який уже понад 100 років використовують у разі аварії морських або повітряних суден, коли є загроза життю людей. Цей сигнал має декілька тлумачень, найвідоміше з яких Save Our Souls («Врятуйте наші душі»). Водночас є й менш поширені, а саме: Save Our Ship («Врятуйте наш корабель»), Swim Or Sink («Пливіть або потонемо») і навіть російськомовне «Спасите От Смерти». Мені ж здається, що всім нам — науковцям і освітянам — єдине, що залишилося в ситуації, яка склалася навколо української науки, так це на весь світ якомога гучніше волати: SOS — Save Our Science¹. Але хто ж нас почує?

Чим нині спричинений цей безнадійний сигнал про порятунок, пояснювати не варто. Тільки-но почали ми замислюватися про не такий уже й далекий 100-літній ювілей рідної Академії, як у черговий раз отримали «новорічний презент» від Кабінету Міністрів та Верховної Ради. Йдеться про проект бюджету на 2016 р., який у ніч на 25 грудня став чинним документом. Я не збираюся його аналізувати чи обговорювати, в науковій спіль-

¹ Подібна розшифровка спала мені на думку, коли я вперше прочитав проект бюджету на 2016 р., а за кілька днів я побачив її на одному з плакатів, з якими вийшли на акцію протесту молоді науковці. Ось що таке *об'єктивна* істина! Втім, спробую запропонувати ще одне, не менш влучне тлумачення: Save Our Skills («Врятуйте наші вміння/майстерність»).

ноті про нього вже добре знають. Скажу лише, що він поповнив сумну множину бюджетів виживання останніх десятиліть, які різнилися між собою лише рівнем бажання кожного наступного уряду ще більше відірвати від і без того вкрай обмеженого, по суті залишкового, фінансування наукової сфери, причому я говорю про *всі* уряди.

Час від часу на вулиці виплескувалися акції протесту науковців, але, на жаль, вони майже нічого не змінювали. Останній такий масовий захід відбувся 9 грудня 2015 р. під стінами Кабінету Міністрів. Незважаючи на досить велику кількість людей, які стали на захист справи свого життя, жоден чиновник так і не вийшов до наукової громади, не поцікавився, навіть із ввічливості, чим спричинений відчай тисяч освічених молодих і немолодих людей, які віддано працюють на державу, а тепер вимушені звертатися до урядовців з простягнутою рукою.

Під час цього, відверто кажучи, соромно-го для будь-якої людини з почуттям гідності прохання милостині я стояв і думав про його можливі наслідки. Навіть якщо уряд якось відреагував би на цю акцію, все одно йшлося б про таке, як і раніше, жебрацьке животіння цілої галузі, що визначає силу і міць держави, а загалом — її майбутнє (і це не заявлені пафосні слова). Мабуть, зовсім не думають про ці речі ті, кому за посадами належало б дбати про майбутнє, — Президент, Прем'єр-міністр, народні обранці. Подібне ставлення до науки і освіти прямо суперечить світовим тенденціям, детально окресленим в останній доповіді ЮНЕСКО «На шляху до 2030» (від 10.11.2015), з якої випливає, що сумарні світові витрати на науку випереджають(!)² зростання всесвітнього ВВП. Країни, що хочуть розвиватися прискореними темпами й потрапити

² У період між 2007 і 2013 р. світові витрати на науку збільшилися на 31% при зростанні ВВП на 20%. Збільшення видатків на наукові дослідження забезпечується насамперед країнами, що розвиваються, зокрема країнами Африки і Південно-Східної Азії. Там, як виявляється, дозріло розуміння ролі науки в розвитку економіки.

до списку успішних економік, витрачають на наукову сферу більш як 2% ВВП, а найбільш розвинені — понад 3%, Ізраїль — взагалі 4%. Про яку справжню науку можна говорити в Україні, якщо за всі роки незалежності в цю галузь ніколи не вкладали більш ніж 0,7% ВВП, а в останні роки й того менше? Яка наука може бути в країні, де кількість дослідників скоротилася майже вдвічі? Ми зараз посідаємо в Європі «почесне», перше з кінця, місце за кількістю науковців на 10 000 жителів.

Хотів би наголосити, що наукова і освітня спільнота вже не вперше зробила безуспішну спробу привернути увагу найвищого керівництва держави до цих кричущих цифр. Що ж ми чуємо у відповідь? Тільки заклики до докорінної «ломки» науки, яка зосереджена у нас переважно в академіях наук. Уже ухвалено рішення про підпорядкування галузевих академій відповідним міністерствам, які й визначатимуть (цікаво, як?!) тематику досліджень та засади існування цих наукових організацій. Кому це потрібно? Звісно, тим, хто задешево скупить приміщення, землю та іншу власність академій і побудує там щось більш прибуткове. І ніхто при цьому не враховує, що українську науку, визнану в усьому світі, залишили без засобів до існування і розвитку, і тепер вона, виявившись підірваною, потрапила під шквал критики щодо своєї неефективності, чим буцімто і зумовлена необхідність реформ. Ці реформи намагаються скороспішно здійснити «зверху» за так званою Коаліційною угодою, без залучення впливових професіоналів із наукового середовища, ризикуючи звести їх до тотальних і руйнівних змін для всієї сфери. Часом здається, що адепти ритуальних закликів щодо побудови країни знань та її інноваційного розвитку погано уявляють, про що говорять, а думка справжніх фахівців їх мало хвилює. До того ж критики різних мастей безсоромно дозволяють собі докоряти вітчизняним ученим за те, що серед них немає нобелівських лауреатів. І це після 25 років планомірного придушення практично всіх напрямів науки і техніки! Безперервні посилання урядовців, депутатів, представників фінансових органів на відносно

низьку продуктивність академічної науки заперечити неможливо, але ж саме вони, фактично обібравши її, призвели до такого стану.

Дійсно, удар, завданий науковому співтовариству довготривалим недофінансуванням, є, на мою думку, порівнянним з панівною свого часу «лисенківщиною». Однак тоді постраждала лише частина науковців — генетики, що, до речі, відчувається й дотепер. Як же оцінити збитки для цілої науково-освітньої сфери? Її рівень відносно радянських часів упав дуже помітно, але найстрашніше, що падіння продовжується і, якщо не вжити термінових заходів, урешті-решт досягне «дна». Слід визнати, що в науці ми вже загубили два покоління, тих, кому тепер 30 і 50 років. Особисто я не розумію, як можна відновити цю втрату, коли праця науковця стала абсолютно непрестижною, до огидності низько оплачуваною і аж ніяк не цікавить наше люмпенізоване суспільство, в якому ЗМІ, по суті, пропагують клерикалізм, астрологію та «невизнаних геніїв», що лізуть з усіх щілин, обіцяючи негайні успіхи, правда, не безкоштовно. Тим самим у свідомість пересічного громадянина закладається невігластво, неповага до знань, відсутність потреби у науковому світогляді. Освічена, талановита наукова молодь «голосує ногами», продовжуючи робити свою кар'єру в інших країнах світу, або йде в більш вигідні професії. І ніхто в керівництві країни цим не переймається.

У нашій дійсності великої популярності набули «ефективні менеджери», які прагнуть перетворити наукові пошуки із зазвичай непередбачуваними результатами на бізнес-проекти, що обіцяють швидкий економічний ефект. Усе частіше під час засідань Президії НАН України лунають словосполучення *стартап*, *венчурне фінансування*, *спіноф-компанія*, проте надія на велику частку комерційно-технологічної складової в науково-технічній діяльності — це самообман, оскільки без фундаментального підґрунтя прикладна наука швидко занепадає. І коли уважніше придивитися до наших фундаментальних досліджень, можна помітити, що у багатьох на перший погляд успішних напрямках ми насправді живемо за рахунок ще радянського доробку, який невпинно меншає.

Не можна не зважати також і на падіння рівня освіти, принаймні природничої, і в школах, і в університетах. Єдине, що вдалося змінити, це впровадити систему ЗНО, хоча навряд чи вона може позитивно вплинути на якість шкільних знань. Що МОН України намагається зробити в цьому плані, мені невідомо, а от що стосується власне науки, то тут провокативні дії МОН помітніші, проте в мене інколи виникає підозра, що замість лобювання в уряді інтересів науки профільне міністерство скоріше відіграє роль ліквідаційної комісії зі скорочення кількості інститутів і науковців, частину яких за неоголошеними критеріями називають «баластом». Не зрозуміло, чому знешкоджувальні заходи намагаються розпочати з галузі, яка, на мій погляд, працює набагато краще від багатьох інших і має незаперечні заслуги перед країною. Заяви ж, що нинішня НАН України та галузеві академії — це чорна діра, яка даремно поглинає народні кошти і виробляє лише стоси нікому не потрібних паперів, не можуть викликати нічого крім іронічної посмішки, оскільки їх автор, як Прем'єр-міністр, мав би знати, що бюджет НАН України не перевищує бюджету середнього американського університету, проте він твердо переконаний, що Академія — це бастион консерватизму та антидемократизму!

Взагалі вражає потік брехні і мракобісся, який летить на нас упродовж останніх десятиліть, особливо з огляду на те, що це відбувається на початку XXI ст., коли саме науково-технічні та інженерні досягнення є тим показником, яким кожна держава пишається як свідченням власного високого рівня розвитку та благополуччя. І при всіх очевидних недоліках радянської влади в СРСР це розуміли і використовували, щоб доводити переваги соціалістичного державного устрою, суспільство з повагою ставилося до науки та її діячів, а конкурси на природничі спеціальності у вишах вражали. Кількість талантів здавалася безмежною.

У похмурі 90-ті ситуація з українською наукою кардинально змінилася. Здобуття Україною омріяної незалежності практично збіглося з початком важких часів як для фундаментальної науки, так і особливо для прикладної. Основних причин, як я розумію, було дві: ката-

строфічне зменшення фінансування, спочатку зумовлене страшенною інфляцією, а згодом перетворене на постійне явище, і повна відсутність потреби в науці з боку держави, яка, як мале егоїстичне дитя, бавилася тільки собою, опікуючись лише засадами власного існування і нехтуючи деякими важливими атрибутами державності, серед яких опинилася і наука. До влади, на жаль, прийшли люди, далекі від державницького бачення еволюції країни, байдужі до її модернізованого майбутнього і орієнтовані лише на первинне накопичення капіталів, причому не завдяки створенню новітніх виробництв, а через багаторазовий перепродаж товарів та нищівну експлуатацію ресурсів. Як результат, прикладна наука остаточно «спочила в Бозі», а фундаментальна, зосереджена переважно в Академії, виявилася приреченою на живогіння, а точніше, на деградацію.

Тепер уже очевидно, що саме багатолітнє нерозуміння вищим керівництвом країни суті та ролі наукової діяльності і є тим головним чинником, який спричинив нинішній стан наукової сфери. Звичайно, якщо дивитися в корінь, то підтримка науки за радянських часів спиралася передусім на військові розробки, але й інші галузі досліджень не залишалися поза увагою держави. Зайве також нагадувати про престиж праці вчених, коли влада на кожному кроці робила реверанси в їх бік. І ось в одну мить *«все пропало»* — новим керівникам наука стала нецікавою, оскільки не поповнює казну та їхні власні кишені, а навпаки, просить і просить. Тоді ж уперше ми почули розмірковування горе-патріотів про відновлення історичної справедливості та української духовності, до чого справжня наука дійсно стосунку не мала. Скажу більше, навіть серед частини наукового середовища панувала думка, що незалежність понад усе, а наука може й зачекати. Приблизно таке ж ставлення було й до армії, і до чого це призвело, нагадувати, мабуть, не потрібно...

Можу сказати про свою рідну галузь науки — теоретичну фізику, яка за ці роки теж зазнала відчутних втрат. Багато знаних фахівців (не називатиму їхніх імен) покинули країну, за ними поїхали і продовжують їхати найталановитіші молоді науковці, які вивчилися тут і не-

вдовзі могли б стати нашою гордістю, елітою країни, а тепер розвивають науку зовсім інших держав. Окремі з них, на щастя, підтримують зв'язки з *alma mater*, але ж цього замало. Їхній вибір цілком зрозумілий, оскільки держава фактично кинула їх напризволяще, без гідної оплати праці, без жодних сподівань на краще майбутнє, навіть без жодного морального заохочення у вигляді хоча б подяки за їхню тяжку ненормовану творчу працю. І якщо від'їзд досвідчених фахівців не так сильно позначився на рівні сьогоденної теоретичної фізики, то втрата освіченої молоді позбавляє нашу науку будь-яких перспектив. Гадаю, цим сказано все.

Цікаво, що практично весь період незалежності ситуація у «верхах» залишалася стабільною. Незважаючи на поодинокі обіцянки щось «поглибити та посилити», реально майже нічого не робилося — влада розв'язувала свої завдання, ми, поступово і тихо відходячи, свої. Та останнім часом голови наших державних(?) мужів усе частіше почали відвідувати думки про «нікчемну діяльність» українських учених узагалі й НАН України зокрема. Що далі, то більше: політики та політологи, правники та історики, журналісти та гуманітарії інших спеціальностей, які переважно і становлять основу депутатського корпусу, позиціонуючи себе як науковці з чесно заробленими дипломами, вирішили, що настав час реформувати науку. Не буду згадувати, що саме говорилося, які наміри декларувалися, а лише зауважу, якби вони спиралися на справжнє, а не примітивне розуміння наукової діяльності, то насамперед говорили б про необмеженість академічної свободи, самоврядність, забезпечення вчених усім необхідним для досліджень, про термінову і пріоритетну підтримку наукової молоді.

Однак не сталося, як гадалося. Новий Закон про наукову і науково-технічну діяльність, який, на думку його розробників, розв'язує всі проблеми державного керівництва наукою (з чим я особисто не можу погодитися), все одно неосяжно далекий від потреб пересічного дослідника. Перечитавши цей закон, я так і не зрозумів, чим же він допомагатиме вченим, так і не знайшов у ньому *зобов'язань* держави щодо *безумовної* та *всесторонньої* державної підтримки

НАН України як *головної* наукової (якщо хочете, «мозкової») інституції країни з виконання фундаментальних досліджень, тобто «штабу науки». У сфері прикладних досліджень також ані державна політика, ані організаційна структура, ані обов'язки права і обов'язки чітко не сформульовані. Та й узагалі мене дивує, чому в нашому, начебто демократичному, суспільстві одна сторона (держава) тільки вимагає, не маючи жодної відповідальності, а інша (наукові структури) лише зобов'язана і постійно балансує на межі позбавлення фінансування, скорочення, припинення діяльності.

Загальне ж враження складається таке: цей закон, який чомусь називають компромісом (кого з ким?!), аніскільки не наближає нас до Європи, як обіцяли ті, хто розробляв і відстоював його положення, а тепер має наміри впроваджувати їх у наше повсякденне наукове життя. Нас переконують, якщо закон запрацює, науково-дослідницька сфера України стане більш цивілізованою. Дозвольте заперечити. Організаційні засади важливі, проте не вирішальні (згадаймо байку І.А. Крилова про квартет). Нас весь час порівнюють з Європою, вказуючи на явне відставання. Однак очевидно, що діяльність зарубіжного вченого є успішною не завдяки кращій організації досліджень, а передусім тому, що там є поважніше ставлення до пересічних виконавців і з боку суспільства, і з боку державного керівництва, яке добре усвідомлює, що таке управління такими «тонкими матеріями», як творчий процес і творчі особистості. А якщо серйозно, то науковці, маючи незрозумілу багатьом нормальним людям самотню внутрішню мотивацію, жодного керування ззовні не потребують. Гадаю, що не помилюся, стверджуючи, що переважна більшість моїх колег уже давно має європейське мислення у цьому сенсі і щиро прагне до європейського стилю у досить непростих, як свідчить історія, стосунках «влада—наука».

Під управлінням наукою у нас все ще розуміють традиції радянської доби з визначальною роллю державної влади, що, в принципі, властиво тоталітарним режимам. Звідси походять і сумновідомі утиски біологів, кібернетиків, істориків тощо. Щоправда, радянська вла-

да швидко зрозуміла, хто може зробити ядерну зброю, тому фізиків, якщо не згадувати доволі нетиповий виняток з А.Д. Сахаровим, практично не чіпала. Або такий цікавий факт, про який я дізнався лише тепер: наприкінці 1942 р. було прийнято державну постанову *не* призивати до армії студентів технічних вузів, хоча ситуація на фронтах на той час була надскладною. А у важкі післявоєнні роки вченим платили набагато більше, ніж працівникам промисловості чи сільського господарства. Чим це не уроки для наших можновладців?!

Тривала неувага очільників країни до проблем співіснування держави і науки, вкрай обмежене фінансування останньої не могли не дати ознаки: Академія потроху старіла, результати її діяльності та досягнення не висвітлювалися у ЗМІ. Згодом нападки на НАН України почастишали і, врешті-решт, піднялися на офіційні щаблі влади. Якщо раніше звинувачення висловлювалися «незалежними» журналістами або окремими «ображеними» працівниками самої Академії, рідше співробітниками університетів, то тепер Академії на урядовому рівні почали докоряти за «архаїчну» (читай: радянську) структуру, перестаріле керівництво і високий середній вік співробітників, небажання й нездатність реформуватися. Висловлювалися і серйозніші претензії на кшталт некорисності Академії для «народного господарства» та країни, того, як можна допустити, щоб Академія, яка живе (чи виживає?) за державний кошт, сама собі ставила завдання³ і сама оцінювала їх виконання. Лунали закиди щодо відсутності видатних досягнень (що зводилися до відсутності міжнародного визнання нобелівського рівня), зменшення числа публікацій порівняно з іншими країнами, відносно невисокого індексу цитування. На всі ці звинувачення моя відповідь одна — голодна коняка довго везти не спромож-

³ Зізнаюся, дуже хотів би бачити чиновника, який зробив би *держзамовлення* на створення, наприклад, лазера, на відкриття транзисторного ефекту, гігантського магнітоопору тощо — глибоких фізичних явищ, використання яких стало буденною справою. А от замовити атомну бомбу досить просто... після того, як несподівано і певною мірою випадково було відкрито ланцюгові ядерні реакції та вивчено їх властивості.

на. Нас «недогдовують» уже чверть століття, а за бюджетом 2016 р. становище лише погіршується. І можна тільки дивуватися тому, що в таких архіскладних для фундаментальної науки умовах співробітники Академії продовжують працювати, причому інколи вельми успішно(!), яскраві приклади чого наведено в інтерв'ю нашого президента за підсумками минулого року.

Про заклики «годувати» тільки найуспішніших і про те, чим це небезпечно, я вже мав нагоду писати⁴, тому не зупинятимуся на цьому аспекті, як і на пропозиціях щодо значного скорочення кількості інститутів і чисельності працівників задля підвищення заробітної плати. Я не прихильник «зрівнялівки», але зауважу, що за наявного бюджету жодне дозволене Трудовим кодексом України скорочення не дасть змоги зробити рівень виплат достойним⁵, а найголовніше питання — за якими критеріями звільняти? А що робити з вивільненими внаслідок скорочення приміщеннями? І чи не захоплення майна є глибинною метою пропонованої «оптимізації»? Було б набагато краще, якби замість окреслених планів Президент, Уряд та інші компетентні органи зрозуміли, що Академія конче потрібна країні. Якби міркування не керували вчинками влади, справді значущим для неї має бути правильне розуміння того, що відбувається у світі, у суспільстві. А досягти цього неможливо, не спираючись на встановлені об'єктивні наукові закони та моральний авторитет найкращих умів країни. Що б не казали і як би не критикували, іншої Національної академії наук у нас немає, і може йтися лише про підвищення її статусу, посилення вимог до членства, омолодження складу і т.п.

З викладеного вище випливає, що «граничні» умови (найважливіша з яких — фінансуван-

⁴ Локтев В.М. Збереження острівців сучасної науки в Україні — патріотичний обов'язок інтелектуалів. *Вісник НАН України*. 2015. № 9. С. 3—12.

⁵ Досить давно професор С.П. Капиця в популярній телевізійній передачі «Очевидне-неймовірно», присвяченій проблемі *brain drain*, на питання одного з учасників — представника Міністерства фінансів Росії, скільки ж треба платити вченим, щоб вони працювали в своїй країні, відповів: «Рівно стільки, скільки вони отримують у рублях, але тільки в доларах».

ня) здійснення в Україні наукових досліджень є несприятливими за багатьма параметрами, а отже, «винні», або люди, від яких ці умови залежать, начебто названі. Тоді постає старе, але від того не менш актуальне питання: що робити? Вичерпної відповіді, яка б задовольнила всіх, я не знаю. Втім, дозволю собі поставити ще одне запитання: а чи все можливе зробили і керівництво, і співробітники Академії для того, щоб ситуація не зайшла в такий глухий кут? Чи не лежить хоч мала частина провини за нинішній стан науки і на нас?

По-перше, мушу визнати, що всі ми виявилися не підготовленими до несподіваної і жорсткої боротьби за існування. При цьому НАН України та її найвищий керівник мають значні успіхи у справі збереження Академії як єдиної організації після розпаду Радянського Союзу. Це дійсно дуже велика перемога, особливо на тлі розвалу цілих галузей, продажу їх нерухомості, втрати персоналу. Так чи інакше, нам вдалося уникнути подібного розвитку подій. По-друге, на мою думку, Академія зайняла занадто очікувальну, «тиху» позицію. Я розумію, що науково-організаційні академічні зібрання далекі від мітингів, але, мабуть, було б доцільно якомога раніше почати залучати прогресивну пресу і мас-медіа до пропаганди наших досягнень та інформаційних атак на захист науки і науковців. По-третє, з огляду на суспільні тенденції відкритості й публічності, напевно, проблеми, пов'язані з розвитком Академії, не слід було б вирішувати тільки в кабінетах, оскільки в епоху ІТ та Інтернету це аж ніяк не підвищує її авторитет. По-четверте, як тільки з'явилися спроби розробити новий закон про науку, Академії, скоріше за все, було б потрібно підготувати власний варіант законопроекту і активно просувати його. І справа не в тому, що ми не маємо на це регламентованих чинним законодавством підстав, а в тому, що тим самим ми б окреслили своє бачення необхідних засад і умов розвитку науки в державі, а отже, певною мірою і країни загалом.

Багато про що можна було б ще говорити, але час, скоріше за все, втрачено, і нам залишається зятято боротися за реальне, а не умовне збільшення бюджету, інакше негативний сце-

нарий розвитку подій виключити не можна. Саме це слід намагатися доносити до вищого керівництва держави, оскільки ті кошти, які начебто дають на підтримку науки, по суті, такими не є і лише продовжують її стагнацію.

Крім того, звертаю увагу на таке власне спостереження: коли уряд будь-якої країни створює нестерпні умови для роботи або життя певної групи громадян, починаються протести, бо ніхто це не сприймає як Богом дану реальність. Протестними демонстраціями можна домогтися деяких позитивних змін, у нашому випадку в бюджеті. Але що важливо? При гучних заявах щодо повної відсутності грошей публічні акції спочатку викликають лише роздратування, але потроху «точать камінь» — тон урядовців, особливо високого рангу, яких лякає втрата рейтингу, поволі змінюється і вони починають говорити інакше: «Знайти гроші загалом не проблема, але тільки на речі, які потрібні державі». Інакше кажучи, чиновник *краще* за вчених знає, що державі потрібно, а що ні. Отже, «сухий залишок» такий: твердження, що грошей немає, часто виявляються лукавством, просто немає бажання давати їх на науку, скажімо, на радіоастрономію, на пошуки темної матерії, на вивчення комах чи земного ядра, а от на те, що є милим і зрозумілим чиновнику, вони рано чи пізно знаходяться.

На завершення спробую чіткіше і відвертіше сформулювати свою позицію.

1. Якщо дивитися у майбутнє і намагатися зберегти науку в Україні, потрібно всіма наявними силами домагатися зміни умов, в яких ми, наукова спільнота, працюємо і живемо, насамперед фінансових умов. Ми не маємо сприймати нинішні умови адекватними нашим знанням, умінням, визнанню, здобуткам. І така позиція має дружно підтримуватися всіма науковцями разом із МОН України, наш профільний міністр має відстоювати інтереси наукового співтовариства, а не боротися з ним. Нашу спільну стратегію я не можу окреслити більш вдало, ніж це колись висловив У. Черчилль словами, наведеними в епіграфі.

2. Якщо ж сприймати нинішні умови як даність, то можна (без будь-якої надії) сподівати-

ся лише на сигнал SOS, на який, я впевнений, ніхто і ніколи не відреагує. Припущення, що можна якимись реорганізаціями, особливо запропонованими «зверху», поліпшити справи, як на мене, — небезпечна ілюзія. Справді, наша активність з так званої оптимізації може підвищити (але, гадаю, зовсім несуттєво) зарплату, але це не покращить загальні умови наукової діяльності, а головне — розвиток вітчизняної науки загалом. І якщо припустити, що влада запитала б нас: «Чого ви бажаєте?», правильна відповідь, на мій погляд, мала б бути такою: «Бажаємо не грати за правилами, запропонованими владою». За цими правилами вона завжди нас переграє.

3. Стан науки в Україні поганий не від того, що погана наука чи некваліфіковані науковці, а тому що погано влаштована наша ще недосконала держава. Це визначає «граничні умови», які задають нашу поведінку, наші можливості, наші досягнення. Якщо ми, як інтелектуальна об'єднана спільнота, вважаємо, що наше призначення — лише чогось домагатися від урядових чиновників, то це не дискусія щодо шляхів розвитку науки, а політика, в чому ми необізнані й чим займатися, з мого погляду, для вчених безперспективно.

Урешті-решт один із наших фахових обов'язків — нести знання в маси, під чим я розумію таке: набратися терпіння і всіма наявними силами доводити громадянському суспільству, що у світі замість кількісного зростання всього і вся — кількості дітей у сім'ях, солдатів і танків, машин і механізмів на душу населення — відбувається стрімкий перехід до кардинально інших цінностей. Такого переходу від *кількісного* до *якісного* зростання, як головної цілі нашого буття, раніше ніколи не було. Це найбільша революція з тих, які дотепер переживало людство і яка стосується *кожного* з нас. За такого повороту подій наукові та інноваційні підходи посідатимуть і вже посідають *центральне* місце. Місія науковців полягає саме в тому, щоб підготувати наше суспільство, яке на сьогодні ще не усвідомлює всієї глибини цієї істини, до нових грандіозних завдань і викликів, що неминуче постануть перед ним. Відставання в цьому неперервному цивілізаційному русі смерті подібне.